

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.23>

Гуртова К. М.,

викладачка кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Анотація. Стаття присвячується осмисленню теоретичних і практичних засад адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу як одного з головних компонентів євроінтеграційного курсу України, визначення рівня нормативно-правового забезпечення євроадаптаційної діяльності, особливостей побудови та функціонування чинного євроадаптаційного інституційного механізму України. Зазначено, що одним із критеріїв надання членства в ЄС є здатність країни-кандидата прийняти на себе зобов'язання, пов'язані з членством у ЄС, тобто на момент вступу до ЄС, імплементувати всі елементи *acquis communautaire* в свою національну правову систему, адаптувати проєкти нормативних актів і конвенції Євросоюзу та забезпечити їхнє практичне використання в національній правовій системі. Визначено, що концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначає відповідні етапи адаптації законодавства. Проаналізовано основні засади вступу України до Євросоюзу, розглянуто аспекти адаптації українського законодавства до вимог та стандартів ЄС, наголошено, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС передбачає зближення національного законодавства з сучасною європейською системою права. Вказано, що адаптація є складовою інтеграційних процесів та передумовою гармонізації національного законодавства з законодавством міжнародних організацій, а також відзначено, що адаптація національного законодавства до законодавства міжнародних організацій здійснюється уповноваженими органами державної влади за допомогою правотворчості, планування, координації та контролю. Автор узагальнив дефініцію правової категорії «адаптація законодавства», виокремив ознаки процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу і зробив певні пропозиції щодо удосконалення механізму адаптації національного законодавства.

Ключові слова: адаптація законодавства, євроадаптаційна діяльність, Європейський Союз, законодавство, механізм адаптації законодавства.

Hurtova K. M. Theory and practice of the adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation

Abstract. The article is devoted to understanding the theoretical and practical foundations of adaptation of national legislation to the European Union as one of the main components of the European integration course of Ukraine, to determination of the level of the legal provision of Euroadaptive activity, peculiarities of the construction and functioning of the current Euroadaptive institutional mechanism of Ukraine. It is noted that one of the criteria for granting EU membership is the ability of a country-candidate to assume the obligations associated with EU membership, namely at the moment of joining the European Union to implement all elements of the *acquis communautaire* into its national legal system, adapt projects of regulatory acts and conventions of the European Union and ensure their practical use in the national legal system. It was determined that the concept of adaptation of the legislation of Ukraine to the European Union's legislation determines the appropriate stages of adaptation of the legislation. The main principles of Ukrainees accession to the European Union are analyzed, the aspects of the adaptation of Ukrainian legislation to EU requirements and standards are considered. It is emphasized that the adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation involves the convergence of the national legislation with the modern European legal system. It is indicated that the adaptation is a component of integration processes and prerequisite for the harmonization of the national legislation with the legislation of international organizations, and it is also noted that the adaptation of the national legislation to the legislation of international organizations is carried out by authorized bodies of state power with the help of law-making, planning, coordination and control. The author generalized the definition of the legal category "adaptation of legislation" singled out the characteristic features of the process of adaptation of the national legislation to EU legislation and made some proposals on ways to improve the adaptive mechanism of national legislation.

Key words: adaptation of legislation, Euroadaptive activity, European Union, legislation, adaptive mechanism of legislation.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси в світі зумовлюють встановлення тісного політичного діалогу між країнами і регіонами світу, а також поглиблення міжнародних господарських зв'язків. Як результат, країни інтегруються заради збереження миру й забезпечення економічного процвітання. Одне з вагомих інтеграційних об'єднань у світі – Європейський Союз, ціллю створення якого є сприяння економічному розвитку, добробуту і підвищення життєвого рівня народів Європи. Євроінтеграція вважається політико-правовим феноменом, який спричинений довготривалим прагненням європейських народів консолідувати зусилля в розбудові спільного простору миру і взаєморозуміння, верховенства права, добробуту, соціальної справедливості, вільної торгівлі, безперешкодного пересування та комунікації, безпеки і правосуддя. Згідно з «Копенгагенськими критеріями» 1993 року один із критеріїв надання членства в ЄС – це здатність прийняти на себе зобов'язання, що пов'язані з членством у ЄС, тобто на момент вступу до ЄС країни-кандидати повинні не лише імплементувати всі елементи *acquis communautaire* в свою національну правову систему, але й адаптувати проекти нормативних актів, нератифіковані конвенції Євросоюзу, забезпечуючи їхнє практичне використання в національній правовій системі відповідно до адміністративних та судових процедур.

Євроінтеграція – це цивілізаційний вибір українського народу, який базується на усвідомленні європейської ідентичності, належності до європейської цивілізації й спільності історичної долі з європейськими народами. Оскільки Євроінтеграція є стратегічним орієнтиром, зовнішньополітичним пріоритетом і ключовою метою України, виникає необхідність імплементації європейських стандартів забезпечення прав та свобод людини, модернізації інститутів публічної влади на людиноцентристських засадах, подолання технологічної відсталості, покращення інвестиційного клімату, створення нових робочих місць, зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняного виробника на європейському ринку, приєднання до структур спільної безпеки та ін. Вирішення вказаних стратегічних завдань

унеможливоється без адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Тому потрібно здійснити певні кроки в напрямку адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Упродовж останніх років у юридичній науці відзначається традиція дослідження певних аспектів адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Цю проблему переважно розглядали наступні правники і фахівці в галузі державного управління: О. Баклан, С. Грищак, О. Євлевська, Н. Пархоменко, О. Прилипчук, М. Трубіна, І. Яковюк та ін. Ряд теоретичних і практичних аспектів питання державного управління адаптацією національного права до права ЄС висвітлені в дослідженнях Н. Гнидюк, І. Грицяка, Г. Друзенка, В. Забігайла і зарубіжних вчених Т. Верхайєна, Г.-Г. Гернфельда, А. Іссона, Г.-Д. Кушеля, Р. Лукаса, К. Маніюкаса, Л. Меткафа, П. Моргоса, Ж. Фурньє.

Виклад основного матеріалу. Шлях України до надання їй статусу кандидата на членство в ЄС тривав понад 20 років і лише 23 червня 2022 року це сатутс був наданий. 1 лютого 2023 року Європейською Комісією було опубліковано аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради і Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі.

Євроінтеграційна перспектива України здебільшого була окреслена Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року (вона набула чинності 1 березня 1998 року). В Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їх державами-членами на формальному рівні закріплена обопільна зацікавленість сторін у встановленні приблизної адекватності законів тільки в пріоритетних сферах, які важливі для функціонування спільного ринку, економічного і валютного союзу. Однак Угода про асоціацію заклала новий формат відносин між Україною і ЄС, який передбачає перехід від принципів партнерства і співробітництва до якісного нового рівня політичної асоціації

й економічної інтеграції. Угодою про партнерство та співробітництво передбачаються чіткі зобов'язання України щодо адаптації її законодавства до законодавства ЄС на основі принципів демократії, верховенства права, поваги прав та свобод людини [4, с. 25].

В широкому сенсі поняття «адаптація» тлумачиться як еволюційний процес, який спрямований на коригування поведінки суб'єктів чи вдосконалення структури системи для нейтралізації потенційного чи реального негативного зовнішнього впливу, підвищення рівня життєздатності й ефективності функціонування. Відповідно, дефініція «адаптація національного законодавства до законодавства ЄС» подається в контексті її зі ставлення з вказаними спорідненими категоріями. Комплексний аналіз «євроадаптаційного» наукового дискурсу дав підстави для узагальненого дефініціювання адаптації законодавства України до законодавства ЄС як такого, що базується на міжнародній угоді планомірного процесу узгодження до нормативно-правових актів держави-реципієнта згідно з європейськими стандартами правового регулювання певних видів суспільних відносин. Для адаптації законодавства є притаманними наступні риси: є одним із засобів правової інтеграції й універсалізації права; здійснюється державою-кандидатом на вступ до Європейського Союзу на підставі міжнародної угоди; є правотворчим процесом; відзначається динамічним одностороннім характером; не є всеохопною, адже обмежується пріоритетними сферами, важливими для поглиблення економічної інтеграції й створення зони вільної торгівлі; спрямовується на досягнення приблизної адекватності законів; не передбачає механічного запозичення норм законодавства ЄС; ґрунтується на засадах поваги до національного суверенітету, добровільності, лібералізму, планомірності, цілеспрямованості, безперервності, системності й чіткого усвідомлення її відповідності фундаментальним загальнонаціональним інтересам; має випереджаючий характер; передбачає консолідацію зусиль усіх гілок державної влади; є соціально акцептованою [5, с. 340].

Кажучи про адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, варто враху-

вати те, що законодавство ЄС включає: Договір про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі 1951 року, Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року та Договір про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії 1957 року; положення, директиви та інші акти нормативного характеру, що приймаються компетентними органами Європейських Співтовариств; міжнародні угоди, однією із сторін яких є Європейські Співтовариства; рішення Суду Європейських Співтовариств, які дають офіційне тлумачення відповідних правових норм.

Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначає певні етапи адаптації законодавства: розвиток правової системи в Україні, здатної сприяти досягненню стабільності в суспільстві, гарантувати верховенство права, права людини та забезпечувати функціонування ринкової економіки; приведення законодавства України у відповідність з вимогами Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року та інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України та ЄС; розвиток законодавства України за визначеними Концепцією чи Міжвідомчою координаційною радою пріоритетними сферами у напрямі його поступового зближення із законодавством ЄС. Згідно з Концепцією Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу адаптація є поетапним ухваленням та впровадженням нормативно-правових актів України, що розроблені з урахуванням основних положень законодавства ЄС. Саме тому була прийнята Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка передбачає те, що проекти нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади повинні піддаватись експертизі на відповідність *acquis communautaire* [6, с. 77].

Адаптація законодавства України до законодавства – це один із домінуючих напрямків сучасної державної політики відповідно до Закону України «Про

загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу». Проте адаптація законодавства України до європейських норм не є процесом заміщення існуючих норм на європейські, а приведенням нормативно-правових актів України у відповідність до європейських. Зближення національного законодавства до європейських стандартів проводиться задля: забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, які випливають із Угоди про партнерство і співробітництво та інших міжнародних договорів, що відповідають за співпрацю України з ЄС; розвитку законодавства України в напрямку його зближення із законодавством ЄС та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проєктів актів законодавства; формування нормативної бази з метою інтеграції України до ЄС.

Сучасна доктрина адаптаційної діяльності в сфері права включає три можливі рівні зближення законодавства України із законодавством ЄС: «мінімальна адаптація», що не пов'язана з перспективою набуття членства держави в ЄС та охоплює вагомий для налагодження економічного співробітництва окремі пріоритетні сфери (насамперед комерційне право, права людини, реформу системи правосуддя); «помірна адаптація», що здійснюється в контексті реалізації системних економічних та соціально-політичних реформ, які пов'язані зі створенням зони вільної торгівлі з ЄС, що забезпечує дію таких базових європейських свобод, як рух осіб, капіталу, товарів та послуг; «максимальна адаптація», що має більш системний характер, тому що вона спричинена перспективою членства в ЄС [4, с. 80].

Окремо варто згадати, що Директивою 96/9/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 11 березня 1996 року про правову охорону баз даних передбачається необхідність внесення доповнень до існуючої авторсько-правової охорони творчих баз даних для держав-членів ЄС виключним правом *sui generis* виробників некреативних баз даних. Ми вважаємо, що, розробляючи проєкт закону про баз даних, потрібно врахувати застереження щодо можливих негативних наслідків фак-

тично безстрокової охорони, що впливає з положення ст. 10 (3) Директиви 96/9/ЄС про надання нового строку охорони при будь-якій зміні змісту баз даних. В інформаційному законодавстві варто врегулювати певні організаційно-правові аспекти використання баз даних, а норми щодо змісту прав повинні мати бланкетний характер та відсилати до спеціального закону про баз даних. Узгодження норм інформаційного права та виключних прав на бази даних необхідно здійснювати з урахуванням балансу інтересів особи та суспільства, особливо в контексті забезпечення права на інформацію. Тож нагальне питання – це необхідність подолання неспроможних у теоретичному та практичному плані правових конструкцій «права власності на інформацію», які використовуються в інформаційному законодавстві України [6, с. 112].

Наразі в Україні формується нова модель захисту права інтелектуальної власності згідно з європейськими підходами, які закладені в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами. Вже був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень». У цілому подальше вивчення європейського правового досвіду і сфері захисту права інтелектуальної власності має велике значення для адаптації українського законодавства до відповідної правової моделі ЄС. Тож є необхідним: запровадження обов'язкового вивчення органами влади загальноєвропейського досвіду та досвіду окремих держав-членів ЄС в питаннях реалізації програм з розвитку підтримки, адміністрування і захисту сфери інтелектуальної діяльності в процесі підготовки проєктів певних нормативно-правових актів; запровадження системи постійного аналізу прийнятих рішень Суду ЄС (CVRIA) в сфері права інтелектуальної власності та щодо проблем, які пов'язані із загальними питаннями державної політики з адміністрування сфери інтелектуальної власності, задля впровадження вироблених у цих судових актах підходів до законодавчої діяльності й правозастосовної практики. Це можливо за

умови внесення змін та доповнень до чинного законодавства (до прикладу, до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»); створення спеціальної системи комунікації з органами управління ЄС для здійснення подальших оперативних консультацій у процесі розроблення в Україні нових нормативних актів щодо сфери інтелектуальної власності задля встановлення їх відповідності європейському праву [3, с. 38].

Відзначимо головні проблеми гармонізації законодавства України з системою права ЄС: відсутність в Україні цілісного законодавчого поля; суперечливість і нестабільність законодавства; неузгодженість, протиріччя та порушення між прийнятими нормативно-правовими актами України і стандартами та нормами права ЄС; різниця в історичному і соціокультурному розвитку правових систем та діючої кадровою політикою; високий рівень корупції службовців. Окремими проблемами є: необхідність адаптувати кодекси і закони; низький рівень мовної підготовки і знань у галузі європейського права осіб, які займаються законотворчою роботою; велика кількість невизначеностей щодо встановлення змісту актів ЄС, з якими слід гармонізувати українське законодавство; перенесення положень певної частини актів ЄС до правової системи іншої країни, що функціонує за своїми закономірностями, які відрізняються від існуючих у межах ЄС; неврахування всіх юридичних аспектів певного документа ЄС, включаючи усвідомлення юридичної технології, що використовується в цих документах, причини його прийняття й особливості реалізації, що може спричинити перекошення змісту національних норм законодавства. Шляхами вирішення цих проблем з метою закріплення авторитету України в якості держави в світі можна вважати: адаптування своєї ментальності до нових реалій України та Європи; створення науковцями в галузі права та економіки системи права, що гармонійно поєднала б кращі напрацювання минулих періодів і містила б риси та норми, які притаманні демократичному європейському праву; плідну і постійну співпрацю України і з Євросоюзом, і з державами-членами Євро-

союзу; чітко скоординовану співпрацю всіх гілок влади; прийняття нових і внесення змін до існуючих, узгоджених з правовим полем ЄС, законодавчих актів; створення українського-європейського глосарію юридичної термінології; залучення іноземних експертів і максимальне застосування технічної допомоги ЄС стосовно адаптації українського законодавства та ін.

Незважаючи на існування певних проблем, в Україні вже зроблено багато практичних кроків на шляху адаптації окремих галузей внутрішнього законодавства з правом ЄС, зокрема в галузях, які визначені пріоритетними в Угоді про партнерство і співробітництво (правила конкуренції, торговельне, промислове і митне законодавство, інтелектуальна власність, технічні правила і стандарти та ін.). Так, зокрема, ухвалено окремі закони та підготовлено законопроекти, спрямовані на створення умов для діяльності суб'єктів господарювання, що є аналогами існуючих у ЄС. Але потрібно й надалі оптимізувати існуючий механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС; здійснювати належну професійну підготовку фахівців, які повинні забезпечувати процес зближення національного законодавства із законодавством ЄС; кодифікувати законодавство в галузях, правове забезпечення яких варто адаптувати до правового забезпечення ЄС; систематизувати законодавство в галузях, що вимагають зближення, перекладені українською мовою директиви та інші акти ЄС, європейські правила, стандарти і нормативи, які повинні бути імплементовані в Україні [6, с. 202].

Безперечно, перспектива вдосконалення інституційного механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС полягає у застосуванні таких заходів, як: усунення існуючих правових колізій; посилення євроадаптаційної правосуб'єктності віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України через включення до складу Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, делегування йому повноважень щодо забезпечення взаємодії уповноважених інституцій та здійснення зовнішньої комунікації з питань адаптації законодавства

та ін.; підвищення інституційної спроможності Міністерства юстиції України в результаті повернення йому статусу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в сфері адаптації законодавства України та делегування широких «євроадаптаційних» повноважень, що спричинено усвідомленням виняткової важливості адаптації законодавства з метою реалізації євроінтеграційного курсу України, необхідності системного вирішення завдань у сфері адаптації законодавства та наявності в Міністерстві юстиції України належного інтелектуального ресурсу, «інституційної пам'яті» і позитивного досвіду реалізації системних заходів; активне використання позитивного науково-експертного євроадаптаційного потенціалу спеціалізованих недержавних суб'єктів; оптимізація роботи Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС за допомогою чіткої артикуляції мети діяльності з урахуванням нормативно окреслених завдань, інтенсифікації діяльності, підвищення якості підготовки засідань і обґрунтованості ухвалюваних рішень, забезпечення імперативності її рішень для органів місцевого самоврядування, покладання на структурний підрозділ Міністерства юстиції України обов'язку організаційно-технічного забезпечення її діяльності, розширення персонального складу за рахунок включення представників профільних академічних та навчальних установ, інститутів громадянського суспільства, а також авторитетних зарубіжних експертів; запровадження практики проведення репрезентативних науково-практичних конференцій (круглих столів, семінарів, тренінгів та ін.) для публічного обговорення актуальних проблем адаптації законодавства та реалізації загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких заходів.

Є очевидним, що для впровадження європейського законодавства Україні необхідні наступні реформи: реформа державної служби, що надасть можливість модернізувати державну службу як головний інструмент, який необхідний для забезпечення успішного проведення реформ на адміністративному рівні; реформа антикорупційного законодавства, що передбачає усунення умов і стиму-

лів для вчинення корупційних діянь, забезпечення невідворотності покарання за вчинення корупційних діянь і обмеження впливу приватного капіталу на політику в цілому; дерегуляційна реформа, що включає демонтаж старої регуляторної системи і є передумовою створення нової регуляторної системи, яка відповідає сутності і потребам сучасної економіки, а також здатна покращити інвестиційний та бізнес-клімат; податкова реформа, що включає значне спрощення адміністрування податків, відмову від вчинення системи авансових податкових платежів і зниження фіскального тиску на фонд заробітної плати.

Крім того, більш ефективному процесові наближення правового поля України до стандартів права ЄС сприятиме: розробка нової Концепції зближення українського законодавства до законодавства ЄС, для чого варто ґрунтовно підійти до вироблення критеріїв визначення пріоритетних сфер адаптації й переліку правових актів ЄС, до яких слід привести у відповідність національне законодавство; створення цілісної системи законодавства України, аджн розпорошеність суттєво ускладнює процес адаптації; розробка органами державної влади України графіків роботи з гармонізації законодавства для окремих галузей права; визначення галузевого комітету Верховної Ради України, який забезпечував би координацію і узгодження певної законотворчої діяльності; формування українсько-європейського словника юридичної термінології; широке інвестування і залучення іноземних експертів та максимальне використання технічної допомоги ЄС щодо адаптації і зближення вітчизняних норм права до законодавства ЄС.

Висновки. Євроінтеграційний вектор України – це каталізатор масштабних та комплексних реформ, в основу яких покладено демократичні цінності і соціальну справедливість. Структурним компонентом цих реформаційних процесів є адаптація законодавства України до правових норм ЄС. Ґенеза соціально-правового феномена адаптації законодавства України до законодавства ЄС зумовлена прагненням до легітимізації євроінтеграційного вектору державно-правового розвитку. Адаптація законодавства України –

це динамічний планомірний односторонній процесом законів та інших нормативно-правових актів у відповідність для подолання економічної ізоляції, усунення правових колізій, досягнення несуперечності законодавства і одноманітності правового регулювання певних видів суспільних відносин. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетом у процесі її інтеграції до ЄС і водночас важливим напрямком української зовнішньої політики. Передумови для гармонізації українського законодавства з правом Євросоюзу зумовило укладення в червні 1994 року Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їх державами-членами. Утворюючи державну правову систему України згідно з нормами ЄС, слід разом із зближенням існуючих законів прийняти нові законодавчі акти, узгоджені з правовим полем ЄС. Але процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС потребує злагодженої співпраці всіх гілок влади.

Адаптація законодавства України на сучасному етапі державно-правового розвитку далеко не всеосяжна. По суті вона

є початковою стадією досягнення стану сумісності із законодавством ЄС в певних сферах, які є визначальними для поглиблення торговельно-економічних зв'язків і поступової інтеграції до внутрішнього ринку ЄС. Інституційний механізм адаптації законодавства України потребує значного коригування, насамперед за допомогою відновлення інституційної спроможності Міністерства юстиції України в якості уповноваженого центрального органу виконавчої влади в сфері адаптації законодавства, посилення євроадаптаційної правосуб'єктності віцепрем'єр-міністра з питань європейської й євроатлантичної інтеграції України, покращення координації адаптаційної діяльності та її децентралізації шляхом залучення до реалізації ряду заходів недержавних інституцій і профільних експертів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці засобів удосконалення адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Особливо це стосується питання соціальної цінності права та його престижу в суспільстві, ефективності механізму реалізації та захисту прав та свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрощук Г. Право інтелектуальної власності на неоригінальні бази даних: аналіз регіонального і національного законодавства. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. № 4. С. 25–37.
2. Дегтяр О.А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи до законодавства Європейського Союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Полтава, 23 листопада 2017 року : у 2 ч. Полтава : Россав, 2017. Ч. 1. С. 26–28.
3. Капленко Т.В. Розвиток національного законодавства у напрямі його зближення із законодавством Європейського союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Полтава, 23 листопада 2017 року : у 2 ч. Полтава : Россав, 2017. Ч. 1. С. 37–39.
4. Коломоець Т.О. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу : монографія. Д. : НГУ, 2013. 164 с.
5. Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–342.
6. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р.С. Мельника, відпов. ред. к.ю.н. Л.Ю. Малюга. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 380 с.
7. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>
8. Чорномаз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 245–248.